

FORBINDELSER MED 'VILLE' OG 'SKULLE' I DET DANSKE VERBUMS PARADIGME

af

Ljudmila Lokshtanova

The combinations of the Danish auxiliary verbs 'vil/ville' or 'skal/skulle' and the infinitive as well as their level of paradigmization are analysed in this paper. A thesis is put forward that the grammatical functions and the paradigm level of both constructions are varied. The four forms of the future tense in addition to the conditional mood are composed exclusively by means of the auxiliary verb 'vil/ville'. The combinations with the verb 'vil/ville' are included in the Danish verb paradigm proper. The modal future as well as the prospective and the dubitative which seem to be modal formations close to the indirect moods are composed by means of the verb 'skal/skulle' and the infinitive. The combinations with the verb 'skal/skulle' are characterized by a lower degree of grammaticalization, they are part of the enlarged paradigm. Special attention is paid to the syntactic conditions of the use of the above combinations, their grammatical meanings, the interrelations with the other elements of the paradigm and the role within the general system of the finite verb.

1. *Historisk oversigt*

Undersøgelsen af de biverbale forbindelser med de fælles germanske etymona *'skulan' og *'willan' i de forskellige germanske sprog viser, at disse modalverber i tidens løb har udviklet nogle højst abstrakte betydninger og nu spiller en væsentlig rolle i disse sprogs *grammatiske* struktur. Det drejer sig om en bemærkelsesværdig adapteringsproces – om de modale konstruktioners tilpasning til udtryk af bestemte grammatiske betydninger, og om udviklingen af analytiske former og analytiske forbindelser.

De fællesgermanske modalverber *'skulan' og *'willan' eller ét af dem bruges til dannelsen af fremtidskonstruktioner, konditionalis og andre oblikke modi eller modale konstruktioner i de fleste germanske sprog: i engelsk, nederlandsk, frisisk (de vestlige og de østlige dialekter), afrikaans, dansk, norsk, svensk, færøsk. Kun i tysk, nordfrisisk og delvis i jiddisch har forbindelser med verbet 'werden' sejret (Кривцова 1990:6-15).

Årsagerne til valget af modalverberne *'skulan' og/eller *'willan' til udtryk for grammatiske betydninger kan søges i deres substantielle

og semantiske egenskaber. Substantielt adskiller de sig ved deres korte flexionsløse form i præsens og reducerede form i præteritum; semantisk ved deres højst abstrakte betydninger med særlige forudsætningskomponenter, som er 'tilskyndelse' eller 'vilje'. Det skaber en gunstig forudsætning for disse verbers desemantisering og deres anvendelse såvel for dannelsen af de futuriske forbindelser som for dannelsen af visse indirekte modi.

De germanske etymona *'skulan' og *'willan's distribution til udtryk for lignende grammatiske betydninger er forskellig i de forskellige germanske sprog. Dertil kommer, at denne distribution i tidens løb har været skiftende inden for enkelte konkrete sprog. For eksempel var forbindelser med 'shall/should' med grammatisk funktion dominerende i engelsk fra det 12.-13. og indtil det 17. århundrede. Først fra det 17. årh. begyndte modalverbet 'will/would' at fortrænge 'shall/should' fra futuriske og irrealis konstruktioner. En analog proces fandt sted i dansk. Kr. Mikkelsen skriver i *Dansk ordføjningslære* (1975):

I gammeldansk brugtes endnu undertiden 'monne'...; ...men allerede dengang var 'ville' gennem betydningen 'være tilbøjelig til' gået over til at bruges som hjælpeudsagnsord i stedet for 'munu'... I det ældre sprog brugtes sjældent 'ville' hvor der nu bruges 'skulle'...; derimod brugtes ofte 'skulle' for at betegne en forvisning, hvor denne bibetydning ikke fremhæves i det nuværende sprog...; således også i betingede hovedsætninger ved en antagelse mod virkeligheden... (Mikkelsen 1975:429).

Sådanne sproglige forandringer kan kun forklares ud fra den systemmæssige grammatiks principper og vidner om sprogets selvreguleringsevne.

2. Analytiske former og analytiske forbindelser

I det nuværende danske sprogs grammatiske system indtager biverbale ordforbindelser med de desemantiserede modalverber 'ville' og 'skulle' forskellige pladser og kendetegnes af forskellige paradigmatiseringstrin eller -niveauer. Forbindelser med 'vil/ville' – futurumsformer og konditionalis – kan henregnes til *analytiske former*, som indgår i selve paradigmet i snæver forstand; forbindelser med 'skal/skulle' – den

modale fremtidsform, prospektiv og dubitativ – hører til analytiske forbindelser og indgår i *det udvidede paradigme*.

De analytiske former har nået en maximal grad af paradigmatisering. De kendetegnes af følgende træk:

- de er uopløselige både grammatisk og leksikalsk;
- de fungerer som ordformer;
- de dannes af et hvilket som helst verbum;
- de har en højst abstrakt grammatisk betydning;
- de anvendes regelmæssigt og spiller en dominerende rolle i gengivelsen af de tilsvarende betydninger;
- de indgår i de grammatiske oppositioners generelle system.

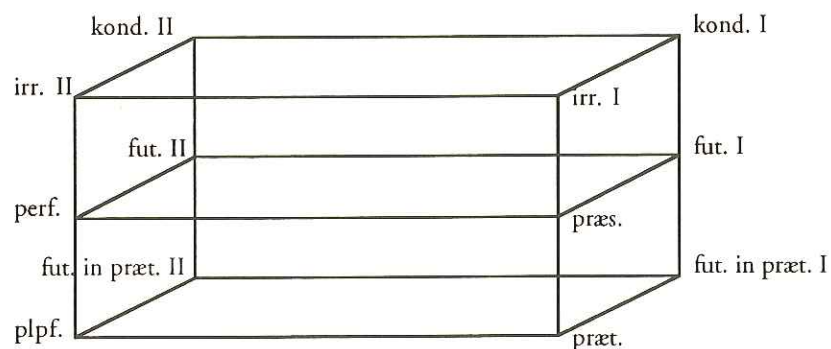
De analytiske forbindelser, som indgår i det udvidede paradigme, adskiller sig fra de analytiske former med hensyn til tre hovedtræk:

- hjælpeverbet deri er ikke i fuldt omfang desemantiseret, dvs. det har ikke fuldstændigt mistet sin egen leksikalske betydning;
- de har en mindre abstrakt grammatisk betydning end de analytiske former;
- de indgår ikke i de grammatiske oppositioners generelle formsystem, men står i modsætning til enkelte konkrete systemelementer.

Til *de analytiske former*, som indgår i selve paradigmet, regnes perfektum, plusquamperfektum, futurum I og II og futurum in præterito I og II med 'vil/ville' som hjælpeverbum. Desuden indgår de indirekte modi irrealis II (homonym til plusquamperfektum) og konditionalis I og II (homonyme til futurum in præterito I og II) i selve paradigmet i snæver forstand.

Otte indikativformer og fire former af irrealis og konditionalis (irrealis I og II og konditionalis I og II) danner et fælles system med symmetriske kontradiktoriske forhold mellem elementerne. Hvert af elementerne indgår i tre eller fire binære oppositioner: Hver af de fire præsensiske former (indikativ) står i modsætning til fire elementer, mens fire præteritale indikativformer og fire homonyme ikke-indikativformer står i modsætning til tre andre elementer.

Dette fælles systems struktur kan fremstilles på følgende måde:

Selve paradigmets bestand:

Præsens	- 'giver'
Perfektum	- 'har givet'
Futurum I	- 'vil give'
Futurum II	- 'ville give'
Præteritum	- 'gav'
Plusquamperfektum	- 'havde givet'
Futurum in præterito I	- 'ville give'
Futurum in præterito II	- 'ville have givet'
Irrealis I	- 'gav'
Irrealis II	- 'havde givet'
Konditionalis I	- 'ville give'
Konditionalis II	- 'ville have givet'

I indikativens system danner elementerne tre oppositionsrækker:

præteritumsformer	versus	præsensiske
perfektumsformer	versus	ikke-perfektumsformer
futurumsformer	versus	ikke-futurumsformer

Irrealis I og II og konditionalis I og II danner binære modale oppositioner med tilsvarende *præsensiske* indikativformer.

Altså indgår fire analytiske futurumsformer med 'vil/ville' og to analytiske konditionalisformer med 'ville' i et fælles tempus-modus-system.

Til de *analytiske forbindelser*, som indgår i det udvidede modal-temporale paradigme, henregnes de analytiske forbindelser med verbet 'skulle': den modale fremtidsform, som knytter sig til futurum med 'ville' (Бабушкина 1980:52-56), og de indirekte modi (eller modale omskrivninger) – prospektiv og dubitativ (Lokshtanova 1987:98-101; 1986:119-121).

Elementer af det udvidede paradigme:

Den modale fremtidskonstruktion	- 'skal give'
Prospektiv	- 'skal give'
Præteritumsprospektiv	- 'skulle give'
Dubitativ I	- 'skulle give'
Dubitativ II	- 'skulle have givet'

Eksempler:

Den modale fremtidskonstruktion:

(1) Den sag *skal* vi gerne *tage os af* (F. Søeborg).

Prospektiv:

(2) Jeg er frygtelig bange for, at denne Thorvald *skal le* ad mine vers (T. Ditlevsen).

Dubitativ I:

(3) Det er i og for sig ingen grund, hvorfor substantiver og adjektiver ikke *skulle kunne ha* et lignende system for tidsbetegnelse (tempus) som vi kender så godt fra mange sprog for verbernes vedkommende (O. Jespersen).

Det udvidede paradigmes elementer indgår ikke i det fælles system med binære oppositioner. De står i modsætning til enkelte konkrete elementer. Semantiske forhold mellem elementerne, som henregnes til de oblikke modi, er ikke kontradiktoriske, men kontrære (sml. Якобсон 1971:384-387).

3. Futurumsformer med 'vil/ville'

Hvorfor henregnes fremtidskonstruktioner med 'vil/ville' til de analytiske former og til selve paradigmet i snæver forstand? Der kan anføres en række argumenter.

1. Analytiske former med 'ville' kan dannes ubegrænset til verber af alle semantiske klasser, f.eks. til modalverbet 'kunne' eller til aktionsartforbindelsen 'komme til at':

- (4) Deres håb er, at de *vil kunne mobilisere* disse vælgere igen (Politiken).
 (5) Man *vil komme til at huske* det (K. Sønderby).

2. Futurumsformer med 'vil/ville' fungerer regelmæssigt i forbindelse med et hvilket som helst subjekt, deriblandt med subjekter, der betegner ting eller ikke-levende væsener:

- (6) Noget *vil forsvinde*, og noget *vil dukke op* (J. Lund).
 (7) Den tendens *vil holde* resten af året (Politiken).

Også 1. person kan optræde som subjekt:

- (8) ...jeg *vil dø* alene her (A. Platonov) - oversættelse fra russisk: Я умру здесь один.

3. Indikativiske futurumsformer med 'vil/ville' danner et system: futurumsformer med 'vil' og futurum in præterito med 'ville' er symmetriske; der eksisterer perfektumsformer til futurum og futurum in præterito; der eksisterer futurumsformer til passiv med 'blive'; der eksisterer futurums-infinitiv; futurum med 'ville' korrelerer desuden med konditionalis.

Eksempler:

Futurum in præterito I:

- (9) Eva vidste godt, at broen om et øjeblik *ville bryde sammen*

(K. Sønderby).

Futurum II:

- (10) Hvornår *vil det være sket?* (Aktuelt).

Futurum in præterito II:

- (11) Jeg tog af sted ved halvfemtiden, fordi jeg regnede med, at sekretæren så *ville være gået*, når jeg nåede frem (E. Gress).

Futurum I passiv:

- (12) Dette arbejde *vil aldrig blive glemt* (Land og Folk).

Futurum in præterito passiv:

- (13) Jeg var overbevist om, at jeg *ville blive sendt* på en opdragelsesanstalt, hvis mine forældre nogensinde så et digt som dette (T. Ditlevsen).

Futurum infinitiv I:

- (14) Der kan også komme politiske problemer under de langvarige forhandlinger, som formodes *at ville strække sig* over næsten to år (Land og Folk).

Futurum infinitiv II:

- (15) Nu må vi først se, om det giver kommunerne anledning til *at ville have forhøjet* rammerne. Det vil vise sig i juni måned (Land og Folk).

4. I det danske sprogs grammatiske system står alle futurumsformer i modsætning til ikke-futurumsformer og danner således en grammatisk kategori med den kategorielle betydning 'eftertid'. Det må understreges, at futurumsformernes invariante betydning ikke defineres som 'fremtid', men som 'eftertid'. Denne anskuelse forklares med, at der skal udskilles et generelt semantisk kendemærke, som gælder for alle futurumsformer, deriblandt for futurum in præterito. Dens semantiske indhold er netop eftertid: fremtid kan jo altid optræde som eftertid, men ikke omvendt. Derfor kaldes den pågældende grammatiske kategori 'eftertidskategori'.

Den danske futurum har ikke sit eget tidsrum. De tilsvarende begivenheder er placeret enten på datidens akse eller på nutidskontinuumets akse og er altid forbundet med

taletidspunktet gennem betydningens prognostiske komponent. F.eks.:

(16) Vi *vil få* et storjysk regionalsprog (J. Lund).

I forbindelse med undersøgelsen af futurumsformernes kategoriale betydning spiller følgende iagttagelser en væsentlig rolle:

1. I 'hvis'- og 'når'-bisætninger bruges kun præsens (eller perfektum). Futurum står i hovedsætninger, som disse bisætninger knytter sig til. Futurumsformer betegner efterfølgelse med en mulig prognostisk komponent. F.eks.:

(17) Det *vil* du *få at se* på din bankkonto til nytår, når vi *har gjort* regnskabet *op* (H. Kirk).

2. Muligheden for dannelsen af *futurumsinfinitiven* vidner om, at futurumsformernes kategoriale betydning er relativistisk: verbets infinitte former er jo i stand til at udtrykke relativistiske tidsbegreber, derimod ikke deiktiske, sml. eksempler (14) og (15).

Som vi ser, har futurumsformer med 'vil/ville' en højst abstrakt relativistisk paradigmatiske betydning. De danner en grammatisk kategori og kan således af vægtige grunde betragtes som analytiske former.

Hjælpeverbet 'vil/ville' optræder som kendemærket for eftertidskategorien med det differentielle semantiske kendetegn 'eftertid'. Det er et af de tre differentielle semantiske kendetegn, som ethvert af indikativens elementer karakteriseres af:

	præs.	perf.	fut. I	fut. II	præt.	plpf.	fut. in præt. I	fut. in præt. II
adskil- lelse	-	-	-	-	+	+	+	+
tids- grænse	-	+	-	+	-	+	-	+
efter- tid	-	-	+	+	-	-	+	+

D.v.s. at elementernes paradigmatiske betydninger er identiske med kombinationen af de tre differentielle semantiske kendemærker (sml. Vannebo 1978:336).

4. Konditionalisformer med 'ville': konditionalis I og II

Konditionalisformer med 'ville' hører også til de analytiske former. De er uopløselige både grammatisk og leksikalsk. Her kan anføres de samme argumenter for desementiseringen, som i tilfælde med futurumsformerne. Det er først og fremmest uafhængighed af forhold i den leksikalske og den syntaktiske kontekst, som tydeligt er at se i følgende eksempler:

(18) Jeg *ville ønske*, du havde sagt nej (H. Kirk).

(19) *Det ville forandre* alting (H. Branner).

(20) For bare et år eller to siden *ville det have irriteret* ham grænseløst (K. Bjarnhof).

Konditionalis betragtes som en modusunderklasse – en af de oblikke modi. Moduskategorien defineres som et på de finitte verbalformer baseret udtryk for prædikationens modalitet, dvs. som udtryk for det synspunkt den talende anlægger på den forbindelse mellem det denotative subjekt og prædiketet, hvorimellem han eller hun etablerer et syntaktisk prædikativt forhold.

Efter den danske sprogvidenskabelige tradition opstilles der i dansk – ud over indikativ – kun to modusformer: optativ (eller konjunktiv) og imperativ (Wiwel 1901:140-146; Diderichsen 1976:125-127; Aa. Hansen 1967:31-46). Efter min hypotese kan der herudover opstilles to indirekte modi, som henregnes til selve paradigmet i snæver forstand – irrealis og konditionalis – og to modale konstruktioner (eller indirekte modi), som henregnes til det udvidede paradigme – prospektiv og dubitativ.

Hver enkelt underklasse i moduskategorien kendetegnes af en bestemt modal betydning og sin egen struktur.

Indikativ består af otte grammatiske former. Irrealis, konditionalis, dubitativ og prospektiv inkluderer to elementer hver:

Irrealis: irrealis I og II ('gav – havde givet')

Konditionalis: konditionalis I og II ('ville give – ville have givet')

Dubitativ: dubitativ I og II ('skulle give – skulle have givet')
 Prospektiv: prospektiv og præteritumsprospektiv ('skal give – skulle give')

Hver af de modale underklasser har sin særlige kategorielle betydning:

Indikativ $\begin{array}{c} S \longleftrightarrow P \\ \uparrow \quad \quad \uparrow \\ \text{---} \end{array}$ Den virkelige forbindelse mellem S og P; den simple troværdighed.

Irrealis $S \longleftarrow \text{---} \longrightarrow P$ 'Indre negation', dvs. den irrelle forbindelse mellem S og P, som er betinget af en antagelse imod virkeligheden.

Konditionalis $(S \longleftarrow \text{---} \longrightarrow P) \longrightarrow (S \text{---} \text{---} \text{---} \text{---} P)$ Den formodede forbindelse mellem S og P som følge af en irrel antagelse.

Indikativens præteritumsformer og de indirekte modis tilsvarende elementer – irrealis I og II, konditionalis I og II – opfattes som systemmæssige grammatiske homonymer. Tesen om homonymien spiller en væsentlig rolle ved den systemmæssige analyse af materialet. Ud fra dette synspunkt skelnes der mellem substansstørrelserne og de morfologiske systemers elementer. Foreningen af elementerne til kategorielle klasser og underklasser foretages på grundlag af elementernes modsætningsforhold både med hensyn til deres form og betydning. De grammatiske kategoriers struktur afhænger af de semantiske forhold mellem modsatte elementer. Derfor fremstår følgende to argumenter som afgørende kriterier for homonymien:

1. Præteritumsformernes 'reelle' og 'ikke reelle' modale betydninger er kontradiktoriske, inkompatible; de kan ikke forenes inden for én invariant betydning.
2. Ingen af de to 'varianters' paradigmatiske betydninger (dvs.

komplekser af de distinktive semantiske træk) falder sammen. I de finite formers generelle system står irrealis I, II og konditionalis I, II i modsætning til indikativens tilsvarende præsentiske former på grundlag af forskelle i deres modale betydninger. Hvad forholdet til indikativens homonyme præteritumsformer angår, så er de modstillet med hensyn til to betydningskomponenter: den modale ('realitet/ikke-realitet') og den deiktiske ('adskillelse/ikke-adskillelse'): en formodet (ikke reel) situation er uadskillelig fra taletidspunktet og ligger således på nutidskontinuumets akse.

Vi kan således sammenligne paradigmatiske betydninger af indikativens præteritale former med paradigmatiske betydninger af tilsvarende homonyme former: irrealis I, II og konditionalis I, II.

	præt.	plpf.	fut. in præt. I	fut. in præt. II	irr. I	irr. II	kond. I	kond. II
realitet	+	+	+	+	-	-	-	-
adskillelse	+	+	+	+	(-)	(-)	(-)	(-)
tidsgrænse	-	+	-	+	-	+	-	+
eftertid	-	-	+	+	-	-	+	+

Som vi kan se falder kendemærket 'ikke-realitet' i irrealis og konditionalis altid sammen med betydningen 'ikke-adskillelse', som i disse former ikke er udtrykt af en grammatisk kategori (i de indirekte modi er kategorien 'adskillelse/ikke-adskillelse' fraværende), men som semantisk er forbundet med det distinktive træk 'ikke-realitet'.

Det er karakteristisk for dansk, at der skelnes mellem de modale betydninger og mulighederne for den syntaktiske anvendelse af irrealis og konditionalis, til trods for at begge formrækker efter deres grammatiske semantik synes at stå hinanden meget nær. Deres lighed er betinget af det nære forhold mellem betydningerne i rækken 'irrel antagelse' \longrightarrow 'irreelt betinget formodet følge', f.eks.:

(21) Hvis jeg *var* dig, så *ville* jeg *være* lykkelig.

Irrealis bruges i irreelle betingelsesbisætninger, indrømmelses-, sammenlignings- og ønskebisætninger. Irrealis kan også forekomme i hovedsætningen til en irreel betingelsessætning, hvis irrealiselementet i formodningen bliver understreget.

Konditionalis forekommer aldrig i en bisætning. Som regel bruges den i den irrealisperiodes hovedsætning:

- (22) Teksten *ville blive lettere at læse* hvis den blev fordelt på nogen flere sætninger (E. Hansen).

Konditionalis bruges også i særsætninger, i hvilke antecedentfunktionen kan udfyldes af en hvilken som helst sætningsdel:

- (23) En øl. Jeg tror *en øl ville hjælpe* (Chr. Kampmann).
 (24) Der var noget stift og dødt ved hende. Hun *ville* med lethed *kunne stille sig op i et vokskabinet* uden at skille sig ud fra voksfigurerne (K. Thorup).
 (25) Det hele er ingenting. *Ellers ville* de vel *heller ikke bruge* mig (K. Sønderby).

Som et særtilfælde står de sætninger, hvor konditionalis får en konnotation af høflighed og manglende kategoriskhed. Denne konnotation fremkommer på bekostning af den ligesom umotiverede brug af formerne, som indeholder betydningskomponenten 'irreelt betinget antagelse'. Sådanne ikke kategoriske ytringer bruges sædvanligvis som taleklicheer:

- (26) Jeg *ville være uhyre taknemmelig* for blot 50 kroner (F. Søeborg).
 (27) Jeg *ville ønske*...
 (28) Det *ville være rart* at vide...

Irrealis- og konditionalisparadigmer indeholder to former hver: irrealis I, II og konditionalis I, II. Oppositionen mellem perfektums- og ikke-perfektumsformerne har en aspektmæssig karakter. Irrealis II og konditionalis II har enten en retrospektiv eller en resultativ betydning:

- (29) Jeg ville ikke ane, hvor jeg skulle gå hen, hvis han *havde forladt mig* (Chr. Kampmann) - den resultative betydning.
 (30) Han tænkte på, hvor meget det *tidligere ville have betydet* for

ham at få det at vide (K. Sønderby) - den retrospektive betydning.

I eksemplerne (22), (29), (30) er det tydeligt at se, at konditionalis i irrealis betingelsesperioder kan få den relativistiske temporale betydning 'eftertid', som er forbundet med dens modale betydning 'irreelt betinget formodet følge'.

Konditionalisformerne og futurumsformerne er således symmetriske. Denne symmetri er typisk for de germanske sprog. Man kan formode, at denne lovmæssighed er en af de sproglige universalier: hvis den analytiske futurum in præterito eksisterer, så er den symmetrisk eller homonym med konditionalis. Og hvis formen af futurum in præterito findes, så eksisterer oppositionen mellem irrealis og konditionalis også. I de fleste germanske sprog opstod først futurum in præterito, derefter konditionalis. Men i tysk var det omvendt, og i dag findes der også i tysk homonyme former: konditionalis I, II og futurum in præterito I, II med 'würde' + infinitiv I/II.

Konklusionen: biverbale forbindelser med 'ville' (futurumsformerne og konditionalisformerne) indgår i selve paradigmet i snæver forstand og kan med rette betragtes som analytiske former.

Grunden til at netop modalverbet 'ville' kunne blive desemantiseret kan søges i dets semantiske potentiale: dets betydning er homogen og ensartet – ønske, vilje, hensigt, bestræbelse. Derfor kan afstanden mellem hjælpeverbet i futurums- og konditionalisformerne, hvor ingen vilje er tilstede, og modalverbet 'ville' med selvstændig leksikalsk betydning være meget stor.

Modalverbet 'skulle' har betydninger, der er mere heterogene og uensartede: obligatorisk krav (Du *skal gøre* hvad jeg siger), anbefaling (Man *skal være* høflig), ønske (Han *skal trone* evindeligt for Guds ansigt), planlægning (Hvad *skal* du *lave* i dag?), forudbestemmelse (Her traf han en ung pige, som senere *skulle blive* hans hustru), uundgåelig nødvendighed (Jeg *skulle næsten tro* det vil lykkes ham). Denne mangfoldighed hindrer desemantiseringsprocessen. I grammatiserede konstruktioner med verbet 'skulle' – i den modale fremtidskonstruktion, i prospektiv og i dubitativ – slås ofte en semantisk bro mellem hjælpeverbet og en af de nævnte betydninger.

5. Den modale fremtidskonstruktion med 'skulle'

Danske fremtidskonstruktioner med 'skulle' kendetegnes ved visse modale nuanceringer: de har enten en kohortativ bibetydning eller en deliberativ.

I de fremsættende sætninger bevarer hjælpeverbet 'skulle' en modal bibetydning: hensigt, løfte, forsikring om at udføre en handling.

Hvis ordet 'nu' findes i sætninger med modal fremtidskonstruktion, så udtrykkes der herved et løfte om, at handlingen straks vil blive udført. Eksempler:

- (31) *Nu skal jeg komme ind til jer* (A. Bodelsen).
 (32) *Nu skal jeg hente desserten* (K. Sønderby).
 (33) *Nu skal jeg vise dig det* (K. Sønderby).

Når bibetydningen 'forsikring' skal udtrykkes, så er partiklen 'nok' og adverbiet 'gerne' fremtidskonstruktionens typiske ledsagere:

- (34) Hvis de kommer, har jeg tvunget jer til at lukke mig ind. Jeg *skal nok sørge* for, at det kommer til at se sådan ud (K. Sønderby).

Sml. også eksemplerne (39) og (40) nedenfor.

I spørgesætningerne har fremtidskonstruktionen med 'skulle' en deliberativ bibetydning:

- (35) *Skal vi begynde?* (L. Panduro).
 (36) *Skal jeg hjælpe dig* (L. Panduro).
 (37) *Skal vi ikke snakke om noget andet?* (L. Panduro).

Subjektet i spørgesætningerne er 1. person – 'vi' eller 'jeg'. Den talende spørger efter adressatens beslutning om handlingens udførelse, dvs. efter dennes plan, efter dennes viljesytring. Det sammenknytter fremtidskonstruktionerne med de fri forbindelser.

I de fremsættende sætninger er fremtidskonstruktionen med 'skulle' ikke obligatorisk forbundet med 1. person som sætningens subjekt. Sml.:

- (38) Vent bare. Så *skal du se* hvad der sker med dig (H. Branner).
 (39) Det *skal han nok komme til at fortryde* (H. Wiwel).
 (40) *Skoene skal nok være færdige* til mandag (H. Wiwel).

Det at 'skal' + infinitiv hovedsageligt anvendes med 1. person forklares ikke af den formelle distribution, men af konstruktionens kohortative bibetydning. Derved forklares også, at den modale fremtidskonstruktion hovedsagelig bruges i dialog.

For den systemmæssige status af fremtidskonstruktionen med 'skulle' gælder følgende lovmæssigheder, som viser, at den ikke kan blive inkluderet i selve paradigmet i snæver forstand: til denne konstruktion dannes ingen perfektumsformer; dens anvendelse i passiv er faktisk udelukket; der findes ikke nogen futurumsinfinitiv med 'skulle'; konditionalis dannes ikke med 'skulle', men tværtimod med 'ville'. Dvs. at den ikke indgår i de grammatiske oppositioners generelle formsystem. Den står i modsætning til konkrete systemelementer, som paradigmatiske eller syntagmatiske kan udtrykke fremtidsbetydningen – til futurum I med paradigmatiske futurisk betydning og til præsens med syntagmatiske futurisk betydning.

6. Prospektiv med 'skulle': prospektiv og præteritumsprospektiv

Termerne 'prospektiv' og 'dubitativ' bruges som betegnelser for to biverbale konstruktioner med hjælpeverbet 'skulle' og har forskellige modale grammatiske betydninger. Grammatisk er begge konstruktioner uopløselige, skønt hjælpeverbet deri ikke i fuldt omfang er desementiseret. De henregnes til det udvidede paradigme. Om begge omskrivninger kan betegnes som modale grammatiske konstruktioner eller som indirekte modi, spiller ingen principiel rolle. Det vigtigste er at disse konstruktioner ikke må henregnes til selve paradigmet i snæver forstand.

Skønt prospektiv og dubitativ dannes ved hjælp af ét og samme hjælpeverbum, adskiller de sig både betydningsmæssigt og strukturmæssigt. Prospektivens paradigme består af to elementer: præsensformen 'skal' + infinitiv I og præteritumsformen 'skulle' + infinitiv I. Dubitativens paradigme består også af to elementer: dubitativ I (skulle + infinitiv I) og dubitativ II (skulle + infinitiv II).

Prospektiv er en syntaktisk afhængig moduskonstruktion, som anvendes i bisætninger. Derfor er valget af formerne 'skal' + infinitiv

anvendelse af tiderne: præsensformen 'skal' anvendes efter præsentiske former af hovedsætnings verbet, præteritumsformen 'skulle' – efter præteritale former af hovedsætnings verbet (sml. sætningerne (41), (42), (43), (46)).

Prospektivens invariante betydning er 'den hypotetiske forbindelse mellem S og P', som er betinget af den semantisk-syntaktiske afhængighed af hovedsætningen:

$$(S \longleftrightarrow P) \longrightarrow (S \rightleftharpoons P).$$

En vigtig rolle i prospektivens modale semantik spiller modstillingen mellem de handlingsudøvende personer i hoved- og bisætning, som fremkalder den hypotetiske modale bibetydning i bisætningen. Denne for prospektiven særegne hypotetiske betydning forudsætter den futuriske tidsfølgebetydning.

Prospektiv som en syntaktisk afhængig moduskonstruktion kræves under visse syntaktisk-semantiske forhold: i genstands-bisætninger og i hensigtsbisætninger.

A. I *genstandsbisætninger* kræves prospektiv efter bestemte semantiske typer af verber – sådanne verber, der implicerer den hypotetiske forbindelse mellem S og P i bisætningen under oppositionaliteten mellem hovedsætningens og bisætningens subjekter. Det er:

- 'ville have', 'ønske', 'ville'
- 'forlange', 'foreslå'
- 'håbe på', 'vente på', 'forvente'
- 'være bange for', 'være ængstelig for', 'grue for'.

Eksempler:

- (41) – Gå. Jeg *ønsker ikke*, at du *skal hjælpe* mig (K. Sønderby).
- (42) Hun *ville* bare, de *skulle tale* sammen (J. Jensen).
- (43) Han *har foreslået*, at jeg *skal være med* (H. Kirk).
- (44) Han *gjorde tegn* til Pelle at han *skulle gå* stille (M. Nexø).
- (45) Her på kontoret *ventede* alle tålmodigt *på*, at tiden *skulle gå* (H. Scherfig).
- (46) Og Esther *havde ventet*, at han *skulle tage livet af sig* (M. Tejn).
- (47) Pelle *håbede* stadig *på*, at Peter Drejer *skulle vinde* et roligere

syn på tilværelsen (M. Nexø).

- (48) Jeg *er bange for*, at hun *skal opdage*, hvordan jeg virkelig er (T. Ditlevsen).
- (49) Han *var bange for*, at andre så en dag *skulle fortælle* barnet det (M. Tejn).

Efter verberne fra grupperne a) og b) optræder helt øjensynlig den dublerende karakter af 'skulle'. Hvis hovedsætningens denotative subjekt ønsker, at en handling bliver udført uafhængigt af hans vilje, så står futurum med 'ville' eller præsens i bisætningen:

- (50) Og jeg *ønskede*, hun *ville gøre* det (K. Ribbjerg).
- (51) Jeg *ønsker ikke* at De *bliver set* af nogen (H. Scherfig).

Efter verberne fra grupperne c) og d) kommer prospektivens hypotetiske modale betydning tydeligt frem, især i de tilfælde, hvor en efterfølgende kontekst vidner om, at den pågældende handling ikke er blevet udført. Hvis disse verber er synonyme med 'tro', 'tænke', kan futurum med 'ville' eller præsens anvendes:

- (52) Jeg *håber*, at jeg *ser* dig snart igen (K. Sønderby).
- (53) *Er de alligevel ikke bange for*, at det pigesjov *skader* Deres karriere? (T. Skou-Hansen).

B. I *hensigtsbisætninger med nægtelse* er brugen af prospektivformen helt normal:

- (54) Han satte sig ærgerlig ned, *for at* hun *ikke skulle se* hans ansigt (M. Tejn).
- (55) Da det begyndte at blive lyst, havde fru Tang trukket alle gardinerne ned, *for at* dette godaften *ikke skulle kunne opfattes* ironisk (K. Sønderby).

I *hensigtsbisætninger uden nægtelse* overholdes reglen for prospektivens anvendelse strengt nok:

- (56) Hen på aftenen gik Esben og Herbert en tur med børnene, *for at de skulle se*, hvad der blev skudt op af fyrværkeri (J. Drewsen).

Den eneste undtagelse udgør modalverbet 'kunne', hvis der netop er tale om en mulighed for at udføre handlingen:

- (57) Sommerferien nærmer sig. Mor syr og lapper og vasker og stryger som en rasende, *for at Ester kan komme* standsmæssigt af sted (T. Ditlevsen).

Antagelsen om at prospektiven kan vurderes som en selvstændig modusunderklasse kan betvivles. Her tænkes på to mulige alternativer. Det første er muligheden for at betragte 'skulle' i den prospektive forbindelse som en af det selvstændige modalverbum 'skulle's varianter (eller betydninger). Det andet er muligheden for at anse den prospektive konstruktion for at være en af den modale fremtidsomskrivelses varianter.

Ved undersøgelsen af det første alternativ er det vigtigt at lægge mærke til, at prospektiven kendetegnes af den grammatisk idiomatisemes temmelig høj grad og herved adskiller den sig fra det selvstændige modalverbum 'skulle's funktionsmåde. Det kan let anskueliggøres ved bisætningens transformering til en særsætning: brugen af modalverbet 'skulle' bliver helt umotiveret. Vi kan sammenligne:

- (58) Han *ventede på*, at klokken *skulle blive fem* (M. Tejn) —→
*Klokken *skulle blive fem*.
(59) Han så igen hurtigt på den anden, pludselig *bange for*, at han *skulle sidde og le* ad ham, men Birch nikkede blot tavs (M. Tejn)
—→ *Han *skulle sidde og le* ad ham.

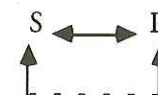
Det andet alternativ – at vurdere prospektiven som den modale fremtidsomskrivnings variation – synes heller ikke at være acceptabel. Skønt begge forbindelser har en fælles semantisk zone – fremtidsbetydningen – er denne fremtids modale forudsætning diametralt modsat: den modale fremtidskonstruktion (Jeg skal hjælpe dig) har en kohortativ betydning, mens prospektiven har en hypotetisk betydning. Det er næppe muligt at forene semantisk modsatte modale betydninger inden for en underklasse, så meget mindre som det danske sprog er meget 'følsomt' over for modale nuancer.

Der findes endnu et argument, som har påvirket den fremlagte hypotese: en overraskende parallel mellem prospektivens brug i

moderne dansk og optativens brug i de gamle germanske sprog – i gotisk og i oldnordisk.

7. Dubitativ med 'skulle': dubitativ I og II

Dubitativens særegne paradigmatiske betydning er 'tvivl om sandheden i en tidligere etableret forbindelse mellem S og P':

Dubitativens og prospektivens modale betydninger hører til forskellige typer. Dubitativens betydning må henregnes til den subjektive modalitets betydninger: tvivl om sandheden i en eller anden påstand eller tanke. Konteksten forudsætter altid dubitativformens karakter af imødekommenhed eller besvarelse. Det er altid den talendes 'reaktion' på en forudgående tanke eller udtalelse.

Dubitativens struktur er også anderledes: denne underklasse består af to elementer: en ikke-perfektumsform (dubitativ I) og en perfektumsform (dubitativ II), som ligesom andre perfektumsformer har enten en retrospektiv eller en resultativ betydning. (De indirekte modi med den hypotetiske betydning – imperativ, optativ, prospektiv – kan ikke udtrykke forhold til en bestemt tidsgrænse, dvs. de kan ikke danne perfektumsformer.) Dubitativ optræder under visse syntaktiske betingelser.

A. I *betingelsesbisætninger*. De indeholder en reel betingelse eller antagelse og udtrykker en ringe grad af sandsynlighed for, at virkeliggørelsen af en handling er mulig:

- (60) *Hvis* han engang *skulle gifte sig*, skulle det være med en pige som hende (K. Sønderby).
(61) *Skulle* du *komme i tanker* om flere ting, så ring endelig (J. Jensen).

B. I *bisætninger med konjunktionen 'om' og nægtelse*, hvor der er et indirekte spørgsmål:

(62) Jeg prøvede hver gang på at registrere alt omkring mig for at se, om det ikke skulle kunne berolige mig (K. Rifbjerg).

C. I spørgesætninger (*retorisk dubitativ*), som afspejler en høj grad af undren i forbindelse med et spørgsmål om en situation, der er helt klar for den talende:

- (63) – Hvorfor skulle vi skamme os? (H. Branner).
 (64) – Ragna? Skulle jeg ikke kende Ragna? (H. Branner).
 (65) – Hvorfor skulle jeg ikke elske dig? (A. Platonov) – oversættelse fra russisk: Почему я тебя не люблю?
 (66) Det er hans brev. Og hans skrift. Hvem skulle ellers have skrevet det? (H. Scherfig).

Spørgesætninger med 'skulle' indeholder faktisk en skjult modsigelse.

D. I *at-bisætninger*, hvis hovedsætningen har nægtelse. Bisætningen indeholder en gentagelse, en genklang af samtalepartnerens udtalelse:

- (67) – Sindsyge kan da ellers forekomme i de bedste familier...– Nej, nej, jeg har aldrig hørt, at der skulle være nogen – nogen unormale i familien! (H. Scherfig).

Den talende forkaster muligheden for at samtalepartnerens påstand er sand.

E. Ved gengivelsen af en andens anskuelse (uden nægtelse). Hovedsætningen indeholder verbet 'mene' eller ækvivalente udtryk. Dubitativen i bisætningen har en dobbeltfunktion: dubitativformen betegner indirekte tale og at den talende tvivler på sandheden i den pågældende udtalelse:

- (68) Således mener Sweet at det historiske præsens på engelsk skulle skyldes fransk og latinsk indflydelse (O. Jespersen).
 (69) Ifølge Diderichsen skulle den første sætning *implicere*, at mappen stadig er væk (E. Uhrskov).
 (70) Myten om, at danskere og danske arbejdere skulle være blevet en sløv og ubevægelig masse, stod tilbage som en dum og gemen bagvaskelse (I. Nørlund).

Som vi ser er dubitativen et regulært grammatisk middel til at udtrykke tvivl og dens forskellige nuancer. Det er karakteristisk for dansk, at subjektiv-modale betydninger gengives ved hjælp af grammatikaliserede forbindelser med modalverber, mens det i andre sprogsystemer (f.eks. i russisk) er modaladverbier og modalpartikler.

Semantisk står dubitativ I og II i modsætning til præsens og perfektum indikativ. Men der eksisterer også overgangszoner mellem irrealis af modalverbet 'skulle' og dubitativ (således i spørgesætninger), eller mellem prospektiv og dubitativ (efter 'vente', 'være bange'). Desemantiseringen af 'skulle' kommer ikke altid tydeligt frem: det bevarer i nogle tilfælde forbindelsen med det selvstændige verbums betydninger 'forudbestemmelse', 'skæbnebestemthed', 'uundgåelig nødvendighed'. Men den tidsmæssige 'forskydning' har en afgørende betydning for grammatikaliseringsprocessen.

Dubitativens og prospektivens perifere stilling i det danske verbums grammatiske system (begge konstruktioner tilhører det udvidede paradigme) svarer til den mindre grad af grammatikalisering, som alle forbindelserne med hjælpeverbet 'skulle' udviser i sammenligning med analytiske former med 'ville' og som let kan forstås, hvis sprogets synkrone tilstand ansues under iagttagelse af dynamiske fænomener.

Universitetskij Prospekt 5, 1.55
 117296 Moskva

Litteratur

- Бабушкина, Елена В. 1980. О категории футурума в датском языке, в: Вестник Московского университета, серия 9. Филология. I. 47-56.
 Diderichsen, Paul. 1976. Elementær dansk grammatik. København: Gyldendal.
 Hansen, Aage. 1967. Moderne dansk. Bd. III, 7-198. København: Grafisk forlag.
 Якобсон, Роман О. 1971. Круговорот лингвистических терминов, в: Фонетика. Фонология. Грамматика, 384-387. Москва: Наука
 Кравцова, Людмила И. 1990. Грамматизация конструкций с модальными глаголами (на материале английского языка с привлечением данных других германских языков): Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата филологических наук. Москва: Институт языкознания АН СССР.

- Локштанова, Людмила М. 1986. О категориальных значениях форм индикатива в датском языке, в: Вопросы языкознания. I. 111-121.
- Lokshtanova, Ljudmila M. 1987. Om moduskategoriens struktur i dansk, i: Danske studier, udgivet af Iver Kjær og Flemming Lundgreen-Nielsen under medvirken af Merete K. Jørgensen, 93-107. København: C.A. Reitzels Forlag.
- Mikkelsen, Kristian. 1975 [1911]. Dansk ordføjningslære med sproghistoriske tillæg, 427-429. København: Hans Reitzels forlag.
- Vannebo, Kjell I. 1978. Tempus og tidsreferanse: tidsdeiksis i norsk. Oslo: Universitetet i Oslo, Institut for nordisk språk og litteratur.
- Wiwel, Hyling G. 1901. Synspunkter for dansk sproglære. København: Det Nordiske Forlag.